

Lättvandrad naturguidning vid Tyresö Slott 23 februari 2022

Martina Kiibus

Rubriken för guidningen var Tyresö slottspark i vinterskrud och lagom till veckan så kom det ju lite snö så det var vintervitt och fint i parken. Lite halt på sina håll, men på det hela en fin dag. Eftersom det är en lättvandrad tur med mestadels breda gångvägar ökade jag på maxantalet deltagare till 35 personer, så att alla kunde komma med, men att det ändå skulle gå att hålla avstånd. Det var några sena avhopp, så det landade i 33 deltagare. Fyra var helt nya, sex var nya för i år och övriga hade varit med flera gånger tidigare. Information via program från tidigare guidningar, biblioteket, vänner och hemsidan. En i 30-årsåldern, några i 50-årsåldern och övriga var 60+.

Efter att jag hade introducerat guidningen tog vi oss upp mot Prinsvillan. Vid Follbrinksströmmen berättade jag om Tyresös tre strömmar och den industri som funnits vid Follbrinksströmmen. Visade en bild på hur det kan ha sett ut där på 1700-talet med det brukssamhälle som fanns runt strömmen. Pratade också om rinnande vatten som viktig livs- och spridningsmiljö för många växter och djur. Så tog vi oss upp till Lilla Tyresö där jag berättade om husens historia. Vi tittade också på grunden av den gamla borgen.

Ett tema för dagen var hur man kan känna igen träden på vintern, som jag lanserat under begreppet knoppsafari, vilket faktiskt var en anledning till att flera av de nyare deltagarna ville komma. Slottsparken är en ypperlig miljö i det avseendet med alla sina lövträd. Många av lövträden är dessutom gamla och grovstammiga, så vi pratade om att parken – trots att det är en anlagd miljö – har rätt höga naturvärden, betydligt högre än i en granplantering...

Dagens första träd var den ståtliga asken vid Prinsvillan, som är lätt att lära sig med sina svarta knoppar (Aska Svart)*. Eller Alltid Svarta Knoppar (=ask). Området kring Tyresö Slott hyser Tyresös största förekomst av grovstammiga askar. Berättade om askens användning förr och dess betydelse i den gamla nordiska mytologin.

Gick ner mot Follbrinksströmmen igen och vek av mot den fina fågelmatningen halvvägs ner mot ån. Det var fullt av talgoxe, blåmes och grönsiska och överhuvudtaget ett bra drag vid matningen. Vi började med att hålla lite avstånd och att vi som hade kikare spanade och berättade vilka fåglar det var vi såg, men efter ett tag när fåglarna vant sig vid oss, lät jag deltagarna gå närmare så att även de utan kikare kunde titta på alla fåglar. Varje år sista helgen i januari är det en landsomfattande fågelräkning vid fågelmatningar som vem som helst kan vara med på. Den vanligaste fågeln brukar vara talgoxe följt av blåmes vilket också var fallet i år. Årets uppstickare var grönsiskan, som kom på tredjeplats. Den är en så kallad invasionsfågel vilket innebär att antalet varierar stort mellan olika år. Utöver dessa tre, såg vi också steglits, bergfink, nötväcka, pilfink, koltrast och stjärtmes.

Berättade om de olika småfåglarna och deras särdrag. Som talgoxhannarnas breda svarta slippers som de visar upp för att locka honor, de vaksamma blåmesarna som ofta är de första att upptäcka faror på fågelbordet, de kräsna nötväckorna som bara ska ha de bästa fröna och sprätter iväg alla andra. Nötväckorna är de enda fåglarna i Sverige som kan klättra nerför trädstammar tack vare sina kraftiga bakklor, vilket vi också såg. Stjärtmesen är som en liten söt vit dunboll med lång stjärt. Berättade om deras sociala leverne, om de inte lyckas med sin egen häckning hjälper de till att föda upp grannarnas ungar, så det är nästan som ett kollektiv. De är

dessutom fantastiska arkitekter, skapar otroliga bon, som de klär med en mosaik av tusentals små bitar av lavar och näver.

Berättade också om en ny amerikansk studie som publicerades i Nature för ett par år sedan om hur fåglar kommunicerar och varnar varandra för faror. I kort handlar det om att nötväckor har olika varningsläten om det är talltitan som de fått informationen av eller om det är en förstahandsuppgift. Alltså – var som nötväcken! Var källkritisk och sprid inte information vidare utan att ange källa!

Fortsatte till den lilla bron över strömmen. Här kantas strömmen av grovstammiga alar. Slottsparken har för Stockholms län ovanligt många grova alar, vilket är ytterligare ett mått på parkens höga naturvärden trots att det är en anlagd miljö. Alen känns ju igen på sina små kottar (som är utmärkta vinterskafferier för många småfåglar, som t ex grönsiska), växtplatsen (vid vatten) och de gråvioletta knopparna (Violetta Al). Visade boken "Trädens knoppar" som är upphovet till namnen på de olika knopparna, som t ex Violetta Al. Vi pratade om att det är så mycket lättare att lära sig något om man får hänga upp det på en ramsa eller sång. Berättade också om Tyresåns sjösystem och att vattnet som flödar ut här kommer ända från Huddinge och Botkyrka.

Här tittade solen fram en stund och några korpar flög över oss. Från träden nere vid vattnet hördes större hackspett trumma.

Tog oss upp för backen till en fantastisk grovstammig ek. När det gäller eken så är det snarare växtsättet och den veckade barken än knopparna som gör att man kan känna igen den även utan blad. I "Trädens knoppar" liknas ekens knoppar vid papiljotter; Eka papiljott. Även när det gäller ekar så har slottsparken flest grovstammiga träd i Tyresö. Pratade om ekens betydelse för den biologiska mångfalden och vad som hotar ekarna idag. Bristen på hagmarker gör att ekarna hotas av igenväxning och därmed drabbas också alla djur och växter som lever i och på eken.

Så gick vi in i själva slottsparken och ner över ån igen. Visade var Prins Eugen målade sin tavla Molnet och fortsatte längs vattnet där det är lite mer fuktlövskog. Den härliga lite snåriga miljön är en fin kontrast till parken. Gick till en fantastisk bäverhydda omgärdad av färska bävergnag. Även om inte bävern är lika stor mästarkitekt som stjärntmesen, så är deras hyddor betydligt mer välplanerade än vad man kan tro när man bara ser en "rishög". Fick många frågor om bävern, hur många som kan bo i en hydda, vad de äter mm. Så vi pratade om bäverns ekologi och ingenjörskonst när de skapar dammar för att se till att ingången till hyddan alltid är under vatten.

Vid nästa bro gick vi tillbaka till parken och Åliden. Berättade om den gamla skogvaktarbostaden och minneskapellet, som den sista slottsägaren Claes Lagergren lät uppföra efter sin första hustru Caroline Russell.

Nästa träd var en lind, med dess röda knoppar (Linda rödvante). Linden kan man ju också känna igen på dess knotiga stam och många sidokott. Visade lindens frön med deras små fallskärmar som är till hjälp när fröna ska spridas med vinden. Fortsatte upp i parken till en hästkastanj. Kastanjen har stora, köttiga lite sötklibbiga knoppar (Jätten Kastanj). Berättade att knoppens socker är ett slags frostskyddsmedel som sänker fryspunkten och därmed skyddar vattnet i knopparna från att frysa och spränga sönder cellerna.

Före bron till Notholmen beundrade vi ytterligare några mäktiga alar. En av alarna är flerstammig och har som en ihålig stol en bit upp. På Notholmen berättade jag om holmens historia och fisket. Och att på Prins Eugens tid åt de färsk strömming från Östersjöns varannan dag, vilket inte går idag pga de höga halterna av olika miljögifter, som binds till fett i de feta strömmingarna.

Gick bort till ett lärkträd, som liksom lövträden faller sina barr på vintern till skillnad från gran och tall. Det beror på att den saknar gran- och tallbarrens vaxskikt som skyddar mot uttorkning. Vintern är ju vår torrperiod när marken fryser, vilket gör att träden faller sina löv för att inte tappa för mycket vätska genom löven. Lärkträden kan man känna igen på växtsättet, att de ser ut som granar och att de har äggrunda kottar som sitter fast direkt på grenarna.

Invid lärkträdet stod en hägg som har vassa knoppar. Om man skrapar lite på barken kan man också känna att den doftar bittermandel vilket är typiskt för häggen. Även häggens blad doftar bittermandel, något som är giftigt i större mängder. Därför åt inte korna av häggblad, till skillnad från både ask och lind vars löv ofta fick dryga ut ängshöet.

Vi gick ut på bryggan och pratade om Kalvfjärden och Östersjön. I det gamla skärgårdsjordbruket räckte hemmaön ofta inte räckte till för bete och ängsslåtter utan man fick ha särskilda betesholmar, ängs- och vassöar. Namnet Kalvfjärden antyder att korna simmade hem över fjärden när det var dags för mjölkning.

Östersjön är världens största brackvattenhav och ett väldigt ungt hav vilket gjort att det är få arter som hunnit anpassa sig till den speciella salthalten. Med påföljd att Östersjön är artfattigt och att många arter lever på gränsen av vad de klarar. Därför är Östersjön så känsligt för miljöpåverkan. Ett av de stora miljöproblemen är övergödningen, där de främsta källorna är utsläpp från vägtrafiken och jordbruken. Där vi alla kan minska vårt bidrag genom att äta mer ekologisk mat och undvika bilåkning. Men även fritidsbåtarna bidrar till övergödningen med sitt utsläpp av urin. Visade båttoalettömningsstationer där de istället kan tömma sina toaletter och därmed minska belastningen på Östersjön.

På Notholmen stannade vi för att fika. Efter fikat gick vi tillbaka in i slottsparken till en bok som känns igen på sin släta gråa stam, de små bokollonhättorna, de tredelade bokollonen och dess långa smala knoppar (Långe Boke). Berättade om hur vi använder och har använt boken. Att ordet bokstav kommer av att vikingarna ristade sina runor som också kallas stavar i bokträ eftersom det var så slätt och lätt att rista i. Läste ur den gamla lagen (som fortfarande gäller) ”Huru svin må i ollonskog släppas”, som handlar om hur man förvaltar gemensamma resurser.

Fortsatte upp i hasselallén. Hasseln känns ju lättast igen på sitt strutformiga växtsätt, men även på de runda knopparna där grenarna under knopparna är håriga (Skäggige Hassel). Jag hade med mig min lupp så att de som ville kunde titta på skäggen i lupp, men det gick bra att se även utan lupp. Pratade om hasselns betydelse i det gamla bondesamhället och att nötterna inte ingår i allemansrätten. Visade en bild på de söta små hasselblommorna som man kan börja spana efter om någon månad eller så. Några av deltagarna som gått med mig i april och sett knopparna då, sade att de alltid spanar efter dem numera.

Tittade på en halvt nedbruten låga av ek, som var full av härlig mulm och kom in på vikten av död ved för många insekter och som övervintringsplatser för exempelvis groddjur. Berättade också om själva slottsparkens historia och vad som är typiskt för en engelsk park. Tyresö Slottspark är ju en av Sveriges första engelska parker. Och kom in på att en engelsk park är som

en savann och att det finns en teori, savannteorin, som menar att eftersom människans ursprung är på den afrikanska savannen, så är det en naturform som vi dras till.

Nästa träd var en lönn, som liksom linden har röda knoppar, men istället för en stor och en mindre knopp som en rödvante så har den en huvudknopp och två mindre på var sida om den (Tvillingarna Lönn). Vi såg också några näsor som satt kvar, lönnens frön sprids ju också med vinden och liksom linden blommar den med väldoftande blommor som lockar pollinerande insekter. På lönnens stam växte det fullt av gröna tuvor av allémossa, en fin mossor som även kallas ekorrsvansmossa pga att när den torkar så sticker skotten upp som just ekorrsvansar. En häger flög upp en bit bort vid vattnet och flög förbi oss.

Stannade vid några syrener som redan hade gröna knoppar. Berättade om vad som styr lövsprickningen och hur det skiljer mellan olika arter. Pratade också om detta mirakel; att den lilla knoppen blir ett stort blad och att ett litet frö blir ett stort träd. Frågade varifrån materian kommer, vilket faktiskt få kunde gissa. Så jag pratade om den fantastiska fotosyntesen, som kanske är den viktigaste processen på jorden. Det är ju egentligen den enda process på jorden där något produceras i egentlig mening.

Vi gick vidare till slottet där jag berättade om slottets historia och dess ägare. Så fortsatte vi ner till kyrkan där jag berättade om dess historia och visade en mäktig knotig grovstammig lind och en högre ask. Här avslutade jag guidningen och så repeterade vi tillsammans de olika träden och deras kännetecken.

Deltagarna var som vanligt jättenöjda med turen och guidningen och tyckte det var roligt att få lära sig känna igen träden på vintern. Några av höjdpunkterna förutom knopparna var att det var så mycket fåglar vid matningen, att det var roligt att få lära sig nya saker och hela guidningen. En deltagare sade: "Som vanligt så får man så mycket mer än man tror på dina guidningar".

Vi pratade lite om gruppstorleken och om vi ska ha begränsningar och föransmälan även framgent. De tyckte definitivt att vi skulle fortsätta med föransmälan så länge vi har en pandemi och det är osäkert smittläge. Många tyckte också att dagens antal var max, att det inte blir samma kvalitet om det blir för stora grupper. Och då måste man ju ha föransmälan. Just den här guidningen har jag haft runt 60 deltagare på vid flera tillfällen innan pandemin. Personligen tycker jag att det är jättekul och får en kick av så stora grupper, men kan förstå om det ur deltagarperspektiv inte blir lika hög kvalitet. Alla förflyttningar tar längre tid och det kan vara svårt när man ska se detaljer. Och – det är ju faktiskt inte jag som ska få en kick av guidningarna utan deltagarna!

* Namnen i parentes kommer från boken Trädens knoppar.